

לכפרת פשע

בירור מקיף ויסודי אודות המנהגים השונים לגבי אמירת
"ולכפרת פשע" בתפילת מוסף של ראש חדש

חלק ראשון

א

בתפילת מוסף של ראש חדש תקנו רבותינו ז"ל את התפילה אלקינו
ואלקי אבותינו חדש עלינו את איהחדש הזה לטובה – על שם, יביום טובה
היה בטוב, ולברכה – על שם ילמען יברכך. לששון – על שם ישוב אשיש,
ולשמחה – ע"ש. יושמחת בחגך. ולישועה – ע"ש יאמור לנפשי ישועתך אני,
ולנחמה – ע"ש יכי נחם ה' ציון וגו'. לשון חכמים הוא. ולכלכלה
– ע"ש, יוארבעים שנה כלכלתם במדבר. ¹²³⁴⁵⁶⁷לחיים טובים ולשלום, למחילת
חטא לשון חכמים הוא. ולסליחת עון – ע"ש יהסולח לכל עונכי, לפי ששעיר

- (א) מלשון האבודרהם עמ' קצ"ו, ובמחזור כמנהג בני רומא ישנם שנים עשר לשונות
אולם התיבות האחרונות הם לגמילות חסד ולתלמוד תורה.
- (ב) קהלת ז' י"ד, ופירש"י ביום שיש בידך לעשות טובה היה בעושי הטובה.
- (ג) דברים י"ד כ"ט
- (ד) ישעיה ס"א י'
- (ה) דברים ט"ו י"ד
- (ו) תהילים ל"ה ג'
- (ז) ישעיה נ"א ג', וכתוב כי נחם ה' את עמו (שם) מ"ט י"ג
- (ח) נחמיה ט' כ"א
- (ט) באבודרהם לא נזכרו תיבות אלו אולם כך מקובל ברוב הקהילות של אשכנזים
וכן של עדות המזרח וכ"ה בסידור חב"ד, ועיין ליקוטי מהרי"ח.
- (י) תהילים ק"ג ג'

של ר"ח מכפר על טומאת מקדש וקדשיו ועל תולדות ימי החודש.

והנה בעוד נוסח זה מקובל בכל תפוצות ועדות ישראל נשתיירו שתי מלים נוספות בסיומו שהם "ולכפרת פשע" שבו מצאנו מנהגים שונים אם לאמרו בכלל, ואם "כן" מתי? בתחילה נציין את המנהגים השונים, מקורותיהן וטעמיהן שנתפשטו בקרב עם ישראל לדורותיו.

אוצר החכמה:

לפי הנתונים אשר עלה לסדר בידי בע"ה מצאתי חמשה מנהגים נפוצים בזה. (א) ישנם שאומרים זאת בקביעות בכל ר"ח בכל השנים ומהווה חלק בלתי נפרד מתפילה זו. (ב) יש הנוהגים לאמרו ב"ב החדשים של שנה מעוברת בלבד. (ג) המנהג הנפוץ ברוב המקומות לאמרו בשנה מעוברת אבל רק עד ר"ח ניסן. (ד) לאמרו בחודש אדר שני בלבד. (ה) לא לאמרו בכלל לא בשנה רגילה ולא בשנת עיבור. וכעת נביא בס"ד את המנהגים בפרטות עם ציטוטי המקורות השונים שיבהירו את הנושא.

ב

המנהג לאמרו בקביעות כל השנים בכל ר"ח

בסדר **רב עמרם גאון**^{יא} כתב הנוסח הקבוע אלקינו ואלקי אבותינו חדש עלינו את החודש הזה לטובה ולברכה לששון ולשמחה לישועה ולנחמה לפרנסה ולכלכלה למחילת חטא ולסליחת עון ולכפרת פשע. וע"ד הפשט נ"ל שהוא המשך לתפילה הקודמת של ראשיי חדשים לעמך נתת זמן כפרה לכל

- (יא) בדפוס ורשא מובא הנוסח בקיצור אולם במהדור גולדשמיד עמ' פ"ט מובא קטע זה כולו כפי נוסח האבודרהם בתוספת מילים אלו. וכן נזכר המנהג במשנה ברורה סי' תכ"ג ס"ק ו' ועוד, וזהו המקור הראשון לנוסח זה.
- (יב) דרך אגב אציין את המובא בספרים שתפילה זו תקנתהו רחל אמנו ע"ה ורמזה שמה בר"ת ר'אשי ח'דשים ל'עמך, עיין ברכי-יוסף ועוד.

תולדותם. וכפי דבריי רבותינו בעלי התוספות דרך בראש חדש כתיב"י לחטאת לה' מה שלא נאמר בכל המוספין, דאיתא בגמרא^י אמר הקב"ה הביאו עלי כפרה על שמעטתי את הירח, ויש לפרש כן, תביא לדורות בשבילי ולשמי קרבן להיות קרבן כפרה לי ובזה תתנחם הלבנה על שמעטתי אותה, והכפרה היא מועלת לתינוקות שלא תפול עליהם אסכרה לפי שחידוש ראשון היה ברביעי כדאמרינן^י ברביעי נתלו המאורות ואמר מר ברביעי היו מתענין על האסכרה שלא תפול בתינוקות וכו' וקרבן זה של ר"ח מכפר עליהם וזהו שאנו אומרים זמן כפרה לכל תולדותם וכו' ותולדותיו של אדם אלו התינוקות. עכ"ל.

ונתבאר ביותר בשו"ת^י בנין שלמה, דמצינו דישראל בהצלחתן הם ממש דוגמת הלבנה דכמו בחידוש הלבנה לפעמים באה בארוכה ופעמים באה בקצרה וכדאיתא^י שמש ידע מבואו, שמש הוא ידיע מבואו, ירח לא ידע מבואו. וה"נ עם ישראל לא ידע מבואם דפעמים באים בארוכה והיינו קץ בעתה דזמנו סתום וחתום ופעמים באין בקצרה והיינו אם עושין תשובה דהיום אם בקולו תשמעו כתיב והיינו קץ אחישנה, ולכן חסידים ואנשי מעשה מתענין בער"ח ועושין תשובה דוגמת יוה"כ כדי שיבואו בקצרה. ואיתא עוד^י במהרש"א, כי זה היום אשר בו חידוש הלבנה רמוז על התחדש

- (ג) דעת זקנים מבעה"ת במדבר כ"ח ט'.
 (ד) במדבר כ"ח ט"ו.
 (טו) שבועות ט' ע"א, בראשית רבה פ"ו ד'. ועיין בפ"י יריעות שלמה שבסידור בית יעקב שהאריך בזה על מקומו.
 (טז*) תענית כ"ז ע"ב, ובמטה משה איתא שלכן מביאין התינוקות מעות לרבם בר"ח ונקרא מעות ר"ח שהמעות הללו הם כפרה להם.
 (טז) סי' כ"א ועיי"ע בסוף הספר תיקונים והוספות סי' ז'
 (יז) ר"ה דף כ"ה ובספר הנ"ל נדפס בטעות דף כ"ב. ועיי"ש עוד שביאר כמה דברים נפלאים בנוסח התפילה.
 (יח) ח"א ב"מ דף פ"ה ע"ב ד"ה יומא חד ריש ירחא. ומה שהבאתי שזהו טעמו הפשוט של מנהג זה, דא"א לומר הטעם כנגד י"ג חדשים כמובא להלן בא"ר דלגירסת ר'

מלכות ישראל לעתיד ויום מוכן להתפלל על דבר זה. עיי"ש. ולפי זה י"ל שמתכוונים להתפלל שחודש זה יביא את גאולתינו ופדות נפשנו.

ג

יש שנוהגין לאמרו בכל שנת העיבור

האלי' רבה כותב וז"ל ביש נוסחאות כתב בשנת עיבור ולכפרת פשע, ^{אוצר החכמה} ושמעתי טעם דיש י"ב לשונות לטובה ולברכה וכו' נגד י"ב חודש לכך אומרים עוד ולכפרת פשעי נגד עיבור, ואניכ' לא מצאתי נוסחא זו באבודרהם ^{אח"ח 1234567} ושום מקום. גם טעם י"ב לשונות הנ"ל לא ראיתי ובאמת בכל חדש צריכין לכולן, ולנוסחא זו ראוי לאמרו בכל חדשי אותו שנה כמו שאומרים י"ב לשונות בכל חודש וכן משמע לישנא דנוסחא "בשנת עיבור" ולא נקט בחדש עיבור. עכ"ל. [ודבר דומה לטעם זה איתא בבית-יוסף^י בשם שבולי הלקט והגאונים, מנין שאומרים הלל בר"ח מצינו שרמז דוד בתהילים הללויה הללו אל- בקדשו י"ב פעמים הללו כנגד י"ב חדשים ולפיכך אנרי כופלים כל הנשמה על שנה מעוברת].

- עמרם גאון והאבודרהם יש רק עשרה לשונות חוץ מולכפרת פשע דאינם גורסים לחיים טובים ולשלום ועיין להלן הערה כא. ודו"ק.
- (ט) סי' תכ"ג ס"ק ו'.
 (כ) בטעמי המנהגים קונט"א סי' תמ"ח מביא מפי השמועה שלכן נקבע נוסח זה כי שמא השנה אינה מעוברת ונמצא שאוכלין חמץ בפסח.
 (כא) יש להעיר דאם הא"ר סומך על נוסחת האבודרהם עדיפא הו"ל להקשות שאין בכלל י"ב לשונות כי ל"ג לחיים טובים ולשלום כנוסחא דידן וכנ"ל בהערה ט וא"כ יש בכלל רק 10 לשונות וצ"ע.
 (כב) סי' תכ"ב וכבר העיר ע"כ הפמ"ג במשבצות זהב אות ב'. עיי"ש. והמקור הוא בשבולי הלקט סי' קע"ב ובתניא רבתי סי' ל"ב, וכן בארחות חיים הלכות ר"ח סעיף ג' ובכל בו סי' מ"ג.
 (כג) עיין פרי חדש (שם) שהקשה דהא בראש השנה ליכא הלל.

בסידור¹²³⁴⁵⁶⁷ עבודת ישראל כותב בקשר הנ"ל וז"ל, ולכפרת פשע זה לא נמצא בכתבי יד ישנים ובסידורים ישנים והוספת אחרונים הוא כי בנוסחא זו יש י"ב לשונות של בקשת הטובה כנגד י"ב חדשי השנה לכן הוסיפו עוד בקשה אחת לשנת העיבור כנגד החודש הי"ג.

וכ"כ המפרש למחזור ויניציא¹²³⁴⁵⁶⁷ שנת ש"ס וז"ל, ואני שמעתי לשנת העיבור שאומרים ולכפרת פשע, וכך נוהגים בורנגקבורט. עכ"ל. מנהג זה לאמרו בשנת העיבור כולו מוכח ג"כ בבן איש חי שכתב וז"ל: ובשנת העיבור יאמר למחילת חטא ולסליחת עון ולכפרת פשע. עכ"ל. וכן דעת הערוך השלחני שכתב ובשנת העיבור מוסיפים ולכפרת פשע ויש שאין אומרים הוספה זו רק עד אחר אדר שני ולא נראה כן דכל השנה יש לומר כן. עכ"ל.

ד

המנהג לאמרו בחדש אדר שני בלבד

בספר יוסף אומץ¹²³⁴⁵⁶⁷ מובא בשם מהרר"ה טריויש שהמנהג פה ורנקבורט לומר בחדשי "ואדר" ולכפרת פשע שיש בנוסח י"ב לישני בקשה לכן בעיבור

- (כד) עמ' 240
- (כה) יש לציין שמדברים אלו מוכח בעליל שלא היה ידוע כ"כ על מנהג זה והמפרש מציין זאת כשמועה, ותו לא.
- (כו) פ' ויקרא אות י"ט. וכן מדייק הכף החיים (סופר)
- (כז) סי' תכ"ג ס"ה. וכן מסיק בכף החיים הנ"ל דראוי לעשות כן וכ"כ בספר זכרון יהודה מנהגי המהר"ם א"ש דף כ"ט, וז"ל, אמר בכל י"ג חדשי העיבור בתפילת מוסף ולכפרת פשע.
- (כח) סי' תרצ"א, מנהג זה מובא ברוח חיים (פאלג'י).
- (כט) "ואדר" פירושו החדש אדר הנוסף ולשון זה מצוי בספרי חכמי אשכנז ראה לדוגמא במהרי"ל הלכות ר"ח: התקופה נופלת בניסן. אכן לפעמים היא מוקדמת

דברי לכפרת פשע יוסף קצא

1234567

אנו מוסיפין עוד לשון אחד וכן מנהג פשוט פה עכ"ל. וכ"כ הר' יוזפא' שמש
מוורמייזא וז"ל בשנת העיבור בחודש אדר שני מוסיפין לומר אחר שאמר
לסליחת עון אומר ולכפרת פשע, וכ"כ בספר מנהגי וורמייזא' וז"ל שנת
העיבור מוסיפין ולכפרת פשע נגד חדש העיבור. וכ"כ במנהגי ק"ק מגנצא
שנדפס בסידור רעדלהיים שנת תרכ"ב עמ' 8 וז"ל, אין אומרים ולכפרת פשע
במוסף של ר"ח רק בר"ח אדר שני, וכן כתב במקור חיים^{יב} לבעל חוות יאיר,
וז"ל, מוסיפין בר"ח אדר שני באו"א חדש וכו' ולכפרת פשע ואין אומרים
אותו רק בר"ח אדר שני. עכ"ל.

המשפט

בספר שער יששכר כותב דבתפילה זו י"ב הבקשות כנגד י"ב חדשי השנה עפ"י סדר
זה, לטובה הוא כנגד ניסן שהוא חודש הגאולה שנקראת טובה כמ"ש ברות (גי' י"ג) אם
יגאלך טוב. ולברכה הוא לחודש אייר שבו ירד המן שהוא שורש הברכה ושפע בלי
צמצום. לששון הוא לסיון שבו ניתנה תורה שנקראת ששון כמ"ש בתהילים (קיי"ט קי"א)
נחלתי עדותיך כי "ששון" לבי המה. ולשמחה זהו תמוז כי בי"ז בו בוטל התמיד ונמצא
שיהיה במהרה בימינו לשמחה כשיחזרו התמידין בו, ואיתא בספרי וביום שמחתכם זהו
התמידין. לישועה זהו לחדש אב שבו יתגלה משיח צדקנו ב"ב ואי' בתנא דבי אליהו
(פכ"ז) אין יש"ע אלא לימות המשיח. ולנחמה נחמת ישראל וירושלים תלוי בתשובה וכ"פ
הרמב"ם בהל' תשובה (פ"ז ה"ה) שכיון שעושין תשובה מיד נגאלין, ועי"ז ננצל ממלחמת
גוג ומגוג שתהיה בחדש אלול, ותשובה נקראת נחמה וכו'. לפרנסה טובה זהו לחודש
תשרי כמשאחז"ל (ביצה ט"ז). כל מזונותיו של אדם קצובין לו מר"ה ועד ר"ה. ולכלכלה
לחדש מרחשון. כי כלכלה בגימ' ב' פעמים בן עם הכולל לרמוז על אחדות היפך המריבה
שנתחלקה מלכות בית דוד ע"י ירבעם, וחנוכת הבית השלישי יהא במרחשון. לחיים

לחדש ואדר, וכ"כ בסוף הלכות פורים: ואדר הוא החדש שלשה עשר והוא הסמוך
לניסן. עכ"ל.

(ל) מכת"י סימן ס"ב.

(לא) כת"י מר' לייב קירכאן. היות ור' יוזפא מקובל לדייקן מסתבר שאין ללמוד
מסתימת הדברים של ר' לייב שינויי מנהג. ועוד שבוורמייזא היו מנהגים זהים
בדרך כלל לוורנגקוורט.

(לב) כרך ב' קיצור הלכות סי' תכ"ג ס"ג.

טובים זהו לחדש כסלו שמזלו קשת שנקרא בכתבי האר"י ז"ל יסוד ויסוד בחי' צדיק ח"י העולמים וכו'. ולשלום הוא כנגד טבת שמתפללים בו שיהיה לחיים ולא למות כדאי בחז"ל (בסוף ברכות ס"ד) דהנפטר מן החי יאמר לך לשלום עיי"ש. למחילת חטא הוא כנגד שבט הוא בחי' הוד הרומז על תיקון חטאים עפ"י האר"י ז"ל. ולסליחת עון הוא כנגד אדר שהוא ביסוד וכו'. ולכפרת פשע זהו הוספה הי"ג לחודש אדר שני כי נודע שחדש העיבור הוא להשלים מיעוט הירח להשוותה לימות החמה ולאשר ע"י חסרון המאורות בא הפגם וחדש זה מסוגל ביותר להשלמת הירח ותיקון הפגם וכו'. עיי"ש במאמר הירחים סימן ח' באריכות. ועיין בספרו חמשה מאמרות מאמר (ד) נוסח התפלה סי' מ"א.

ה

המנהג הנפוץ לאמרו עד ר"ח ניסן בלבד

בספר מנהגי ק"ק פיורדא"י כתב וז"ל, ובשנת עיבור מוסיפין לומר בתפילת מוסף תוך הברכה או"א חדש עלינו וכו' ולכפרת פשע עד ר"ח ניסן ולא עד בכלל. עכ"ל. וכן מעיד הפרי מגדים¹ וז"ל, ומ"מ ראיתי המנהג רק עד ר"ח ניסן, עכ"ל. וכך הוא המנהג הנהוג ברוב המקומות, על טעמו של מנהג זה מקשה הגה"ק מבוטשאטש זצ"ל בסידורו² מדוע לא אומרים מניסן עד ניסן דהלא ניסן הוא ראש השנה לחדשים? ומתרץ תירוץ נפלא דדילמא אתי משיח ולא יהיה השנה מעוברת אבל אחר ר"ה כיון שקבלנו השנה בעיבור שוב לא ישתנה כמ"ש חז"לי אתם אפי' שוגגים וכו' משא"כ קודם ר"ה שאסור לעבר השנה אין אומרים. עכ"ל.

(ג) סי' ה'.

(ד) משבצות זהב סי' תכ"ג ס"ב. בהערותו של דברי הא"ר הנ"ל.

(ה) דעת קדושים פי' תפלה לדוד.

(ו) ר"ה כ"א ע"א. ויש להעיר שהנוסח לאמרו עד ר"ח ניסן נהוג ברוב חצרות

האדמוריים וכן בנוסח הגר"א, יוצאי עדות המזרח, ובתימן רק להנוהגים בנוסח

שאמי הדומה לספרדים. על נוסח חב"ד נצטט להלן אי"ה.

קושיא זו מובאה באריכות בשו"ת שאילת-יעקב¹ בתוספת ביאור כתוצאה על תשובת המהר"ם שיק² בענין, שדחה הקושיא מכל וכל. בעל השאילת יעקב מתרץ דאולי י"ל שהקפידו חז"ל שלא לגלות לפני יום הדין שהשנה מעוברת כי ידוע שיש דאגה בשנת העיבור שלא יבוא לבני ישראל שום דבר רע על כן שלא יקטרגו ביום הדין אם ידעו שהשנה מעוברת לכן העלימו זה עד אחר ר"ה. ועוד מתרץ, דמבואר³ בגמ' דאין מעברין השנה לפני ר"ה והטעם דיש שכחה בדבר קודם שיגיע ומזלזלי בחמץ (רש"י) והגם דבזה"ז כבר נתקדשו החדשים מימי הלל וגם א"א לבוא לידי שכחה מ"מ כיון שבזמנם שקדשו ועברו השנים עפ"י ב"ד ולא רצו להודיע קודם ר"ה שעברו את השנה ה"ה בזמן הזה אעפ"י שבטל הטעם לא בטלה התקנה ואין אומרים לכפרת פשע לפני ר"ה כי ע"י זה נודע ששנה מעוברת היא.

והטעם שמפסיקין לאמרו בניסן מתרץ בפי' ענף יוסף דהוספה זו נגד חודש הי"ג כמ"ש הא"ר וכדי שיבינו שהשנה מעוברת אומרים זה, אך אחר אדר שני אין תועלת בהודעה זו.

- (ז) ח"א סי' י"ט ומציין שחותנו המהר"ם שיק לא ראה כל דבריו ותמה עליו ולכן העתיק עם הוספה.
- (ח) שו"ת מהר"ם שיק סי' קפ"ד.
- (ט) עיין סנהדרין י"ב ועיי"ש באריכות עוד מקורות לזה.
- (מ) בסידור אוצר התפילות בשם מהרי"ב. והדברים כתובים בנימוקי הגרי"ב (ר' ישעיה ברלין) שנדפסו בסוף סדור אוצר התפילות. וכאן המקום לציין שבעשרות סידורים נדפסו המילים "בשנת העיבור" ללא ההוספה עד ר"ח ניסן למרות שלמעשה נהגו רק כך. עיין בסידור שלי"ה, ובית יעקב, סידור הרמ"ק, הגר"א ועוד.

חלק ב'

ו

טעמים נוספים על ענין אמירת לכפרת פשע

בספר רזא-זשבת^{מא} כותב וז"ל, ובשנת העיבור עד ר"ח ניסן מוסיפין ¹²³⁴⁵⁶⁷ואח"כ ולכפרת פשע ויש לתת טעם מדוע דוקא בעת הוא? ואפשר כאשר ידוע הטעם לעיבור השנה כדת"ריי על ג' דברים מעברין את השנה על האביב ועל פירות האילן ועל התקופה וכו' הרי שגם זו בכלל לכי ומעטי את עצמך שהשיב ^{אוצר חכמה}הקב"ה לטענת הלבנה "וכי אפשר לשני מלכים שישתמשו בכתר אחד" כדאיתא בחולין^{מב} וכבר אמר רשב"ל שם מה נשתנה שעיר של ר"ח שנא' בו

(מא) מהה"ק רא"ז מקרעטשיניף זצ"ל. [מאמרים דף צ"א ע"א]

(מב) סנהדרין י"א ע"ב.

(מג) דף ס' ע"ב, ובשו"ת מבשרי-אחזה [מר' אליעזר ראטנר וילנא תרל"ח] תמה ג"כ למה נהגו לומר בשנת עיבור ולכפרת פשע בתפלת מוסף של ר"ח? ומיישב, דהטעם עפ"י האמור במס' חולין [דף ס' ע"ב]. ר' שמעון בן פזי רמי כתיב [בראשית פ"א כ"ז] ויעש אלקים את שני המאורות הגדולים וכתיב את המאור הגדול ואת המאור הקטן? אמרה ירח לפני הקב"ה רבש"ע אפשר לשני מלכים שישתמשו בכתב אחד? אמר לה לכי ומעטי את עצמך, אמרה לפניו רבש"ע הואיל [בשיטה מקובצת גורס "מפני" במקום הואיל]. ואמרתי לפניך דבר הגון אמעיט את עצמי, אמר לה לכי ומשול ביום ובלילה, אמרה ליה מאי רבותיה דשרגא בטיהרא מאי אהני? אמר לה זיל לימנו בך ישראל ימים ושנים. אמרה ליה יומא [פירש"י "חמה"] נמי אי אפשר דלא מנו ביה תקופותא דכתיב [בראשית (שם)] והיו לאותות ולמועדים ולימים ושנים וכו' חזייה דלא קא מייתבא דעתה, אמר הקב"ה הביאו כפרה עלי על שמיעטתי את הירח והיינו דארשב"ל מה נשתנה שעיר של ר"ח שנאמר בו לה', אמר הקב"ה שעיר זה יהיה כפרה על שמיעטתי את הירח. ופירש"י [בד"ה תקופות] תקופות מונין לחמה ועל התקופה מעברין את השנה. הרי משמע דאי לאו שמעברין ישראל השנים משום תקופה היתה הלבנה מתפייסת ומשום טענת העיבור אמר הקב"ה הביאו כפרה עלי,

לה? אמר הקב"ה שעיר זה יהא כפרה על שמיעטתי את הירח. ובאשר שהמיעוט ניכר יותר בשנת העיבור עד ר"ח ניסן שאין מעברין אלא אדרמי על כן מוסיפין בתפילת מוסף שהוא במקום הקרבן ולכפרת פשע. ומציין לדברי ה"חתם-סופר" בחידושיו המבאר דברי הגמ"י "הביאו עלי כפרה על שמעטתי את הירח", כי הקב"ה פייס הלבנה שלעתיד לבוא בעולם התיקון תתמלא פגימת הלבנה ויהא אור הלבנה כאור החמה ובזה נתפייסה הלבנה, אך תלה הדבר בתיקון מעשינומי אך בעוה"ר אנו מאריכין הגלות בקלקול מעשינו והלבנה מתרעמת על השי"ת שלא מיהר פיוסה ונמצא אנו גורמים שיש התרעמות על הקב"ה, ע"כ בר"ח זמן חידוש הלבנה אנו צריכין להביא קרבן על נפשותינו על שגרמנו שלא נתפייסה הלבנה עדיין. עכ"ל.

אוצר החכמה

לה"י 4567 * * *

בספר מבשר-טוב^מ מסופר דשאלו את הה"ק מרימנוב זיע"א מדוע

ומשו"ה סמכו לומר (יש לציין שמשמע מדרביו לכאורה שאומרים אותו בכל השנה ולא דוקא עד ניסן, אולם כפי שהערנו לעיל (הערה מ) א"א לקבוע מסקנות מלשון זה). בשנת העיבור דוקא ולכפרת פשע ואם כי הגדה זו אין להבינה כפשוטה, עכ"ז נראה כמ"ש דתפלה זו נתייסדה עפ"י הגדה זאת וכפרה עלי דקאמר הש"ס היינו בגרמתי דהכפרה הוא פיוס ללבנה על מה שמונים ישראל לתקופות אחר הילוך החמה וא"כ הוא פיוס בשביל ישראל אלא שמי הוא הגורם שתהיה הלבנה צריכה לפיוס, זהו מה שהמקום מיעטה, והיתה מתפייסת במה שישראל מונין בה ימים ושנים אי לא היו מונין גם לחמה לתקופות. עיי"ש. ועיין בגמ' שבועות ט' ע"א וברי"ף שם.

(מד) סנהדרין י"ב ע"ב. מה) עמ"ס חולין דף ס'.

(מו) מדרש-רבה [שמות י"ח ט'] לעת"ל הלילה נעשה יום שנא' [ישעיה' ל' כ"ן] והיה אור הלבנה כאור החמה וגו'.

(מז) בח"א מהרש"א (שם) כתב שמעטי את עצמך רומז לכנסת ישראל דע"י שהם ממעטין עצמם בעוה"ז ימשלו בעוה"ב.

(מח) עה"ת, מהה"ק לבית רימנוב [פ' מקץ] וד"ת זו הוא כנראה מהה"ק ר' צבי

בשנת העיבור אומרים במוסף של ר"ח ולכפרת-פשע? והשיב כי בשנת העיבור יש עת רצון לכפרת-פשע בחודש אדר שני והרמז לזה בתוה"ק עפ"י מאמרו של הה"ק מהר"ש מקאמינקא זצ"ל עה"פ כ"י כי לולא התמהמהנו כי עתה שבנו זה פעמים, כי "לולא" אותיות "אלול" והפי' הוא אם לולא התמהמהנו בחודש אלול מלעשות תשובה אז "כי עתה" עצה טובה יש להיות "שבנו" כלומר לשוב בתשובה שלימה ז"ה בחודש י"ב בגימ' ז"ה שהוא חודש אדר "פעמים" פעם השנית אם לא שבנו בפעם הראשון. ע"כ ודפח"ח.

* * *

בספר נפש-חיהי מסביר מדוע מוסיפין בשנת עיבור ולכפרת פשע, לפי שמוציאין השנה ממנהגה יש לחוש לשגגה אולי טעו החכמים שבהם שזה עולה זדון ובעי כפרה, וכדכתב"י התוספות-חדשים דלעשות שנה מעוברת הוי דבר חמור ואילו טעו צריכים כפרה כמו יחזקיהו"י והוי כמו דיני נפשות.

¹⁷³⁴⁵⁶⁷

* * *

בקונט"י מנהגי בית אליק מובא דבשנת העיבור אמרו ולכפרת-פשע

מרימנוב זצ"ל. ועיין בזה בשו"ת דברי ישראל סוף ח"ב עמ' נ"ט אות י"א וי"ב ובעמ' ס"ד.

(מט) בראשית מ"ג י'. [ועיין בשערי-יצחק (לר"י זאלער) שער-החודש שמפרש, חטא הוא חסרון, עון הוא חטא יותר גדול, ופשע מזיד ממש]. ועיין יומא ל"ו:

(נ) על שו"ע מהר"ר מרגליות דף 96.

(נא) על המשניות סנהדרין פ"א מ"ב ד"ה בשלשה. בקשר לדברי המפרש על הל' קידוש-החודש של הרמב"ם שהובאו בתוספות יו"ט שם דהמוציא השנה ממנהגה הוי כמו המחייב בדיני נפשות. עיי"ש. ועיין בברוך-שאמר (מבעל תורה תמימה) על תפלה, עמ' של"ה.

(נא*) סנהדרין י"ב ע"א ועיין יד רמ"ה שם, ובמרגליות הים.

(נב) נדפס בספר טל-אורות סוף כרך ב' עניני ר"ח אות ק"ג. ומוסיף דעיקר אמירתה

בסגול ועד ר"ח ניסן ולא יותר, כי אז הוא התחלת ראשון לחדשי השנה משנה האחרת, דראשון הוא לכם לחדשי השנה. ודלא כטעם"י שאומרים העולם לכפר על אכילת חמץ בפסח אם לא השנה ראויה להתעבר דהא כתיב"י אשר תקראו אתם וגו' ודרשו חז"ל אפי' שוגגין, מזידין מוטעין, ע"כ.

* * *

אוצר החכמה

הוא מפאת תיקון היסוד דכן פשע עולה בגימ' עם הנקודות פשע - גימ' 450 ובניקוד "סגול" - 30 וה"פתח" של ש הוא 6, יחד 486 נגד הקליפה לייליית שבגימ' עם האותיות והכולל, כדי להכניעה, ולכן אמרו דוקא בניקוד סגול וכן נדפס בסידור האר"י, ובפשטות עפ"י הדקדוק צ"ל פשע בקמץ, בסידורים הנפוצים יש המנוקדים בקמץ ויש בסגול.

(ג) טעה"מ [הובא לעיל הערה כ] וכן נעתק באוצר דינים ומנהגים.
(נד) הנה בתוס' ר"ה דף כ"א ע"א ד"ה לוי, משמע שכל הדין ד"אתם" הוא רק בקידוש החודש ולא בעיבור השנה וכן מוכח לכאוי ברמב"ם [פ"ב מהל' קידוה"ח ה"י] שהביא דין ד"אתם" רק בקידוה"ח וזו היא דעת הצ"ח עמ"ס ברכות דף ס"ג ע"ב. אולם מדברי הגה"ק מבוטשאטש שהובא ונסמן לעיל [הערה לה] מוכח דס"ל דגם בעיבור השנה כך הוא, ואכן המנ"ח במצוה ד' (דף ט' ע"ד) חולק על הצ"ח ומוכיח מתורת-כהנים מפורש נגד זה, ובתוס' הנ"ל מבאר פירוש חדש. עיי"ש, ומצאתי בס"ד בתוספות-הרא"ש שהוסיף על דברי התוס' שלנו בסוף הדיבור את המילים: "אבל לא עבר את השנה בהזמן שאינו ראוי לעברה" עכ"ל. ומוכח במפורש מזה כהבנת המנ"ח. ועיי"ע בשו"ת משאת-בנימין סי' ט' לאחד שעירער על ענין עיבור השנה ומסיים בזה"ל, וכל שכן שאין מקום לשאלתם לפי מה שאמרו ודרשו חז"ל אתם אפי' שוגגין ואפי' מזידין ואפי' מוטעין, ע"כ. הרי שדעתו ג"כ כמהנ"ח והגה"ק מבוטשאטש. ועיי"ע בשו"ת אבני-נזר או"ח סי' שי"ב ג' ובספר משנת-יעב"ץ סי' ה'. [ועיין בספה"ק חקל-יצחק עה"ת פ' בראשית ד"ה ויאמר אלקים יהי מאורות, שמציין לכמה מ"מ שהכל תלוי ביד בעליהתורה, ועפי"ז פי' הרה"ק ר' בער זי"ע מה דשואלין קבעת עתים לתורה, האם למד התוה"ק לשמה שיוכל לקבוע עתים וזמנים ע"י התורה]. ועיין בספר ערוך לנר (ר"ה דף כ"א) שהעיר ג"כ דבר"ן עמ"ס סנהדרין איתא בפ"י בשם הרמב"ן דגם לעיבור השנה אמרין. ובגוף דברי התוס' מסתפק דאולי כונתם רק לענין מה שעבר חזקיה ביום ל' של אדר דכיון שהתורה מיעטה בפירוש "אין אחר ניסן"

בשו"ת הריב"ד תמה ג"כ מדוע אין אומרים אותו רק עד ר"ח ניסן ומן הראוי היה לאמרו בשנת העיבור בכל חדשי השנה גם מניסן ואילך? ומתרץ עפ"י מה דאיתא¹ אין מעברין את השנה לפני ר"ה ואם עיברוה אינה מעוברת אבל מפני הדחק מעברין אותה אחר ר"ה מיד, ואיתא עוד שם דניסן ר"ה להפסקת עיבורין ורש"י² כותב על זה וז"ל שכיון שקדשו את החדש לשם ניסן פסק שנה שעברה מלהיות מעוברת עוד שאין רשאים לעשות ניסן אדר עכ"ל. הרי דכל הימים שבין ר"ה עד ר"ח ניסן המה ראויים לעבר בהם את השנה אבל מר"ח ניסן ואילך אין מעברין, א"כ עשוי³ חכמינו ז"ל להיכירא שיאמר "לכפרת פשע" דקאי על שנת העיבור שיהיו אומרים אותו כל ימות החורף דראוי לעבר בהם השנה ומר"ח ניסן ואילך מפסיקין לאמרו משום דמשם ואילך תו אין ראוי לעבר.

* * *

לכן לא מועיל בזה טעות ב"ד, אבל אם טעו הב"ד בחישוב תקופה וכדו' אפשר שגם להתוס' בדיעבד מעובר, עיי"ש [ובהגהות מבן המחבר הביא את התו"כ שמציין כבר במנ"ח כנ"ל. ויש להעיר שבהסכמת הגאון מטשעבין ע"ס נתן-פריו (ביצה) נקט בהבנת דברי התוס' כדברי הצ"ח ולא העיר כלום שיש הבנה אחרת בדבריהם, וצ"ב]. ובספר עמק-ברכה [מהגר"א פומרנצ'יק דף ע"ג] העיר שבתוספתא סנהדרין פ"ב מוכח בפירוש דאמרין "אתם" לענין עיבור השנה. עיי"ש בהלכה ב' וה"ו ובהגהות מצפה-שמואל אות ז', ודו"ק.

(ה) מהגאון ר' לייב פריזמן ראב"ד פרשבורג סי' ל"ג, וכ"כ הגאון ר"י שורץ בהגהות צפנת-פענח בסוף שו"ת יד-יצחק ח"ג. ובתל-תלפיות מחברת ב' אות ס"ה, הובא בילקה"ג סי' תכ"ג.

(ו) ר"ה דף ז' ע"א.

(ז) ד"ה הפסקת עיבורין.

(ח) הגאון בעל יד יצחק בהגהות הנ"ל העיר על כך דאכתי קשה דהש"ס אמר רק דעיקר העיבור הוי באדר לבד ובכ"ז עדיין קשה מדוע אומרים רק עד ניסן הלא העיבור גורם הוספת חודש גם להלן וגם מדוע רק בשנה מעוברת ולכן מציין לדברי המהר"ם שיק סי' קפ"ד שעליו אין להוסיף. וכ"כ בתוך דברי תשובתו להשואל בח"ג סי' רל"א. עיי"ש.

בשׁו"ת מהר"ם שיקי מבאר בתחילה, מדוע תשרי ר"ה לשנים כיון דבניסן נברא העולם? ומתרץ שיש ב' הנהגות, הנהגה הטבעיית הוא ע"י הבריאה, והנהגה ההשגחיית הוא ע"י התורה וע"י ישראל המקיימים התורה ולכך הסכימו ישראל שלא למנות השנים מניסן שבו נברא העולם שע"ז יטעו לומר דהעולם כמנהגו נוהג ובאמת העולם נוהג בהנהגה השגחיית ולכך קבע הקב"ה בר"ה את יום הדין על כל השנה, וביום ההוא תלוי כל הענינים של כל השנה, והנה ב' הנהגות אלו הם חולקים ומתנגדים זה לזה לפעמים, כשם שמתנגדים שנות החמה עם שנות הלבנה, וכדי שלא יסתרו זה לזה ותהא השוואה ביניהם כראוי, הנה חדשי החורף ובפרט חדש אדר השני הם העושים שלום בין החמה והלבנה דהיינו חשון וכסלו באו להשלים ע"י שלפעמים הם חסרין, ולפעמים שלמים, ופעמים כסדרן, וחדש העיבור הוא סוף זמן החורף, הרי שהתחלת החורף וסופו באים לעשות שלום בין החמה להלבנה שהם המנהגים הטבעיים, וכיון דהשנה ההוא ובפרט חדשי החורף המה מיוחדים להתאחד שנות החמה והלבנה ולעשות שלום ביניהם לכך ראויים ג"כ לעשות שלום בין הנהגה הטבעיית להנהגה השגחיית ולכך חדשי העיבור מיועדים ומיוחדים לעשות בהם תשובה שרק ע"י התשובה אפשר לעשות שלום בין הגוף להנשמה. ולכך אם אמנם שבשו"ע, ובדברי הראשונים^ס לא נמצא מקור לזה דבשנת העיבור יאמרו ולכפרת פשע הנהיגו האחרונים והוא מנהג כל ישראל לומר ולכפרת פשע ומבואר בספרים שרומז על תיקון היסוד, שהחטא ההוא נקרא פשע, וזו היא כונת הא"ר^{סב} שכיון דשנת העיבור בא להשוות ולעשות שלום א"כ ראוי לומר בכל

(ט) תשו' קפ"ד.

(ס) ראה בדרשות הר"ן הדרוש השלישי (דף מ"ג בהוצאת שלם) שהקשה כן ומתרץ דהיות והעולם נדון בתשרי וקיומו אינו כפי טבעו רק כפי משפטו, לכן ראוי שיהיה מתשרי לתשרי עיי"ש. [ועיי"ע בשו"ת מהר"י מינץ סי' ט' בהסבר ענין העיבור].

(סא) בליקוטי מהרי"ח מעיר ע"ז דכבר הובא בסידור רב-עמרם וכנ"ל הערה יא.

(סב) הובא לעיל אות ג' ובהערה יט.

השנה אלא שאין אנו נוהגין לומר כי אם עד ר"ח ניסן שאז כבר נשלם השלום בין החמה והלבנה וממילא ראוי ג"כ שתשלם עד אז שלום הגוף עם הנפש ע"י תיקוני תשובה להעבירה הנ"ל וכמבואר בשל"ה הקדוש באריכות. וכל מנהגי אבותינו יש להם טעם אלא שאין אנו יודעין על בורין הטעמים ולכך עכ"פ אין לשנות שום מנהג. עכת"ד הנעימים.

* * *

בסידור שער־השמים¹ איתא וז"ל, הרי לך י"ב ענינים שהם זוגות לי"ב צירופי שם הוי"ה ובשנת העיבור מוסיפין עוד ולכפרת פשע זהו נגד הכולל כי י"ב צירופי שם הוי"ה עם הכולל הרי י"ג והם סוד י"ג מידות של רחמים. עכ"ל.

* * *

בפירוש המקובל ר' הירץ טריוש שנדפס בסידור טיהינגן שנת ש"ך מובא בשם הרוקח² וז"ל י"ב דברים נגד י"ב חדשים ואני מצאתי לשנת העיבור יאמר ולכפרת פשע וכך נוהגין בורנקבורט. עכ"ל.

* * *

(סג) מהשל"ה הקדוש, בפירושו על תפלת מוסף דר"ח. וכעין זה כתב בהגהות יין־הרקח מהגאון ר"א רוקח על המשניות בסנהדרין פ"א מ"ב דלכן איתא בגמ' (שם) דף י"ב דלרשב"ג עיבור השנה בשלשה, חמשה, ושבעה, כנגד ברכת־כהנים שיש בפסוק ראשון ז' תיבות, ובשני חמשה, ובשלישי שבעה - שהקשר בין שנת עיבור לברכת־כהנים הוא כי בברכה יש י"ג יודיין כנגד שלשה עשר מדות הרחמים וכדי לעורר י"ג מידות הרחמים לכל י"ג חדשי השנה. עיי"ש.

(סד) בספר הרוקח שלפנינו לא מצאתי ואולי הוא בסידורו שבכת"י.

בכתי"ק של הרה"ק¹ ר' ירחמיאל משה מקאזניץ זצ"ל כותב בזה"ל שר' אשר הראשון (מסטאלין אביו של הבית-אהרן) ור' אשר השני (מקארלין בנו של הבית-אהרן) אמרו תמיד לכפרת פשע בלחש.

ז

אפי' אם ישראל אינם ראויים – הקב"ה בעצמו מכפר עליהם

רמז נפלא מאד כותב הרה"ק רבי משה אליקום בריעה זצוק"ל ¹²³⁴⁵⁶⁷ מקאזניץ בספרו דעת משה עה"ת [דף נ"ג] וז"ל, הנה ידוע מה דאיתא בכתבי האריז"ל כי י"ב חדשי השנה הם נגד י"ב הוי"ו"ת כידוע כל חדש צירוף אחר, וחודש אדר שני מכין נגד "פה" והנה פה עם הכולל גימ' פ"ו כמנין אלקים, להורות נתן דידוע מה דאיתא בתיקונים ומובא בכתבי האריז"ל כי ו' במילואו יש בו עוד ו', גימ' י"ב נגד חדשי השנה ואות א' שבתוך הוא"ו רומז על חודש העיבור – ואפשר לרמז כי הנה כל הי"ב חדשים הם נגד י"ב שבטי י"ה. הגם שאינם ראויים לקבל הטוב מ"מ מגינים עליהם שבטי י"ה ובצדקתם חון יחון אותם, ולכן במוסף ר"ח קחשיב י"ב דברים נגד י"ב ¹²³⁴⁵⁶⁷ חדשים שי"ב שבטי י"ה פועלים על ישראל אבל בחודש העיבור אין מי יעמוד והבוב"ה בעצמו יעמוד בעדם ליתן להם כל טוב והגם שאינם ראויים ח"ו אזי וכפר על הקדש מטומאות בני ישראל, ולזה יסדו לנו במוסף ר"ח ולכפרת פשע ר"ת פ"ו ד"ל שגם האלקים והדינים יסכימו לכפר פשעינו. וזהו שרמז האריז"ל שחודש זה נגד פ"ה ועם הכולל גימ' פ"ו אלקים שגם הדין ימליץ טוב בעדינו ליתן לנו כל טוב. עכלה"ק. [ועיי"ע בספר יכהן פאר (דף פ"א) מהגאון ר' חנוך צבי זצ"ל אב"ד בנדין שכתב דאיתא אשר בחודש אדר

(סה) נכדו חורגו של ה"בית-אהרן" מקרלין שנתגדל מילדותו בבית אביו חורגו הרה"ק ר' אשר מסטאלין וסבו בעל "בית אהרן". יש לציין שמנהג הנפוץ אצל חסידי קרלין הוא לומר רק בחדש אדר שני וכן נדפס בסידור "בית אהרן וישראל". במחקרי תפלה ופיוטים כותב שבמחזור רומניה מובא ג"כ הנוסח לכפרת-פשע לכל השנים.

בריא מזליה דישראל (תענית כ"ט.) ולזה כשיש שני אדריס בזה בוודאי בתרי
 זימני הוי חזקה ולזה מועיל שבריא מזליה דישראל על כל חדשי השנה].
(אוצר התבטות)

* * *

ח

הנוסחאות שבהן אינו מופיע מנהג זה

בסידור רב סעדיה גאון מובא הנוסח, או"א חדש עלינו את יום ר"ח
 הזה לטובה ולברכה לחן לחסד ולרחמים לחיים ולשלום לגאולה ולישועה
 לסליחות חטא ולמחילת עון חדשהו עלינו לטובה כרוב רחמיך כמו שנכון
 זרע אברהם לפניך בגלל שמך הקרוי עלינו ויהיה יום החדש הזה סוף וקץ
 לצרותינו תחלה וראש לרוחתנו. ע"כ. וכן ברמב"ם סי' לא מופיעה פסקה זו
 ומובא רק נוסח קצר, או"א שתחדש עלינו את ר"ח הזה לטובה ולברכה לחן
 ולחסד ולרחמים לחיים ולשלום ויהי ראש החודש הזה קץ וסוף לכל
 חטאתינו וכו'. ע"כ. בסידורסי תכלאל דף קנ"ז מובא ג"כ הנוסח כלשון
 הרמב"ם בזה"ל, שתחדש עלינו את ר"ח הזה לטובה, לברכה, לחן, ולחסד,
 ולרחמים לחיים ולשלום, ויהי ר"ח הזה סוף וקץ לכל חטאתינו וצרותינו וכו'
 ע"כ, ומפרש העץ-חיים"י וז"ל, נתקן הז' לשונות אלו "לא פחות ולא יותר"
 לרמוז אל מ"ש רבינו האר"י שבמוסף נתוספה הארה בנוקבא ועולה על ראש
 ז"א וכו' ולרמוז לז' עליות שעולה נתקנו ז' לשונות אלו. עכ"ל.

בסידור תפלת-החדש^{סט} הנוסח לטובה, לששון, לברכה, לשמחה, לישועה,

- (סו) סדר תפלות כל השנה נדפס בסוף חלק "אהבה".
- (סז) הקרוי נוסח בלאדי המיוחס להרמב"ם ומתפללים בו רבים מיוצאי תימן. ראה
 במבוא לסידור רס"ג הנ"ל מהדורת אסף עמ' 28 שסידורו של רס"ג השפיע הרבה
 על נוסח תימן.
- (סח) בפ"י על התכלאל (שם)
- (סט) כמנהג ק"ק ספרדים (ליוורנו) ובו הרבה ליקוטים מהחיד"א וכן נדפס בסידור
 תהלת-ישרים.